

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В ПРОЦЕСІ ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЇ

В умовах сучасної правової реальності в Україні надзвичайно гостро постає питання забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина. Хоча людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека й визнаються Основним Законом найвищою соціальною цінністю, проте без налагодженого механізму конституційно-правових гарантій, насамперед організаційно-правових, що являють собою діяльність держаних органів, спрямовану на створення сприятливих умов для реального користування задекларованими правами, уся нормотворча діяльність держави залишається лише «заявами про наміри».

Рівність — один із основних принципів конституційно-правового статусу людини і громадянина. Передбачений конституціями і законами більшості держав та міжнародно-правовими актами (Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. тощо) [1, с. 329], даний принцип є основним регулятором стабільності та рівноваги в суспільстві, забезпечуючи умови та юридичні засоби дотримання прав і свобод людини та громадянина.

Незважаючи на те, що Україною були зроблені значні кроки на шляху демократизації суспільства, проблема реального забезпечення задекларованих прав і свобод людини як була, так і залишається — принцип рівності та недискримінації застосовується або вибірково, або й взагалі демонстративно та відверто нівелюється, що можна пояснити як соціально-політичними, так і історичними причинами.

Забезпечення принципу рівності в процесі право реалізації має величезне значення для нормального функціонування правової та соціальної держави. Дослідження проблеми реалізації принципу рівності особи в Україні були предметом наукового пошуку таких вчених, як: С. Боднар, О. Дашковської, Т. Мельник, Н. Оніщенко, Н. Стецюк та ін. У своїх працях вчені порушували лише окремі аспекти вищезгаданого питання (гендерна рівність, рівність особи перед законом чи судом тощо), що зумовлює необхідність проведення комплексного дослідження реального стану забезпечення принципу рівності на теренах нашої держави.

Метою цієї публікації є аналіз (на основі вивчення нормативно-правових актів, загальнотеоретичних положень, а також досліджень та публікацій вітчизняних вчених) реального стану забезпечення принципу рівності в процесі правореалізації в Україні. Вбачається, що особливу увагу варто приділити дослідженню рівності особи перед законом і судом та гендерної рівності; виокремленню можливих шляхів та напрямів діяльності держави щодо перетворення задекларованих нормативно-правових гарантій прав та свобод людини та громадянина на фактично діючі норми-принципи.

На нашу думку, досягнення визначеної мети потребує з'ясування значення та змісту загальнотеоретичних понять, які в подальшому вживатимуться в контексті даної статті, зокрема, «реалізація права», «формальна рівність», «фактична рівність».

На думку Т. Тарахонич, поняття «реалізація права» розуміється різними науковцями неоднозначно. Деякі вчені розглядають його як процес здійснення правових приписів через поведінку суб'єктів (право реалізується в поведінці людини та забезпечується гарантіями з боку держави). Інші вважають реалізацію права як зовнішнім проявом правового регулювання, так і результатом правового регулювання [2, с. 259].

Реалізація норм права повинна ґрунтуватися на принципах законності, обґрунтованості, доцільності та соціальної справедливості.

Підвалиною останнього принципу є визнаний в Конституції України та міжнародно-правових актах принцип рівності особи у реалізації своїх конституційних прав та свобод і недопущення дискримінації (лат. *discrimination* — відокремлення, розділення, розрізнення) — умисного обмеження або позбавлення прав певних юридичних чи фізичних осіб за певними ознаками [3, с. 195].

Поняття «рівність» — багатоаспектне і може застосовуватися у різних значеннях. Науковці виокремлюють два підходи до розуміння вищезазначеного поняття, розрізняючи при цьому правову (юридичну) та фактичну рівність.

Як зазначає О. Дашковська, «правова (юридична) рівність передбачає рівність суб'єктів права перед законом, закріплює рівні юридичні засоби реалізації їх суб'єктивних прав, рівний захист і рівну юридичну відповідальність за їх порушення. Вона має формальний характер, оскільки не створює фактичної рівності між суб'єктами права, які суттєво різняться за своїми здібностями, природними фізичними та соціальними можливостями, сімейним станом, інтелектуальним розвитком тощо» [4, с. 135].

Сучасне право повинне гарантувати справедливий баланс між вимогами фактичної та формальної рівності. Формальна рівність реалізується в праві за допомогою загальних принципів: рівності перед законом, рівності перед судом, рівності прав і свобод людини та громадянина, рівності обов'язків людини і громадянина.

Фактична рівність можливостей реалізується в праві на основі принципів диференціації правового регулювання, позитивної дискримінації [4, с. 136].

Конституція України у ст. 24 встановлює, що громадяни мають рівні права і свободи та є рівними перед законом. Рівність громадян перед законом полягає в тому, що стосовно кожної особи йому належить мати однакову силу впливу. Свого часу англійський філософ Дж. Локк сформулював цей принцип так: «Для кожної людини, яка знаходиться в громадянському суспільстві, не може бути зроблено винятків із законів цього суспільства» [5, с. 90].

Принцип рівності перед судом є основою сучасної концепції справедливого судочинства. Конституція України у ч. 2 ст. 129 проголошує, що рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом є однією з основних засад судочинства в державі.

Сутність рівності громадян перед судом, на думку І. Полховської, «полягає в безперешкодному доступі громадян до суду незалежно від їх соціального чи майнового стану» [5, с. 90].

Право на захист своїх прав і свобод в суді надається кожному (ст. 55 Конституції України), проте не кожен може ним скористатися. Не всі громадяни України мають змогу оплатити послуги адвоката, звернутися до юридичної консультації чи заплатити державне мито. Таким чином, малозабезпечені верстви населення практично позбавлені можливості захисту своїх конституційних прав та законних інтересів у суді.

Як зазначають М. Мельник і М. Хавронюк, проблеми правосуддя не є проблемами власне судової влади, а похідними від найбільш загальних проблем: глибокої політичної кризи, некомпетентного керівництва державою, політичної корупції [6].

Стосовно принципу рівності прав і свобод людини та громадянина Конституція України проголошує, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі тощо (ч. 2 ст. 24). Ця стаття практично дублює основні положення, закріплені в таких визнаних світовою спільнотою міжнародно-правових актах, як Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., Декларація про ліквідацію дискримінації щодо жінок 1967 р. Декларація про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1963 р. тощо. В повсякденному житті цей принцип застосовується фрагментарно та вибірково.

На шляху становлення реальної демократії в українському суспільстві постала необхідність створення умов для формування гендерної рівності. Це означає, що відносини чоловіка і жінки повинні ґрунтуватися не на підкоренні чи пануванні, а на рівноправному партнерстві та взаємній відповідальності як у сім'ї, так і у всіх сферах суспільного життя, включаючи і відповідні владні відносини [7, с. 36]. Гендерна рівність, закріплена в Основному Законі України (ст. 24), передбачає забезпечення рівних можливостей для представників обох статей і досягається не лише шляхом закріплення рівності перед законом разом із заборобою дискримінації, а й часто застосуванням політики позитивних дій (позитивної дискримінації).

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 р., метою якого є досягнення паритетного становища статей у всіх сферах життєдіяльності суспільства [7, с. 35], у ст. 1 дає таке визначення даному поняттю: «позитивні дії — спеціальні тимчасові заходи, спрямовані на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України» [8]. На практиці це означає надання рівних можливостей жінкам та чоловікам у всіх ключових сферах: при прийомі на престижні, високооплачувані посади, у вищі навчальні заклади, висування кандидатур до органів влади та ін.

Хоча Україною і досягнуто певних успіхів у забезпеченні гендерної рівності, зокрема у сфері освіти та науки, проте багато питань досі не вирішено. Наприклад, попри те, що серед державних службовців жінки становлять 74,9% всієї кількості, їх недостатнє представництво на керівних посадах в органах виконавчої влади не дає їм змоги реально впливати на процеси прийняття рішень і брати активну участь у їх реалізації [7, с. 36].

Представництво жінок в законодавчому органі також недостатнє. Хоча ще у 2000 р. Україна приєдналася до Цілей розвитку тисячоліття ООН, взявши зобов'язання забезпечити до 2015 р. не менше 30% жінок у представницьких органах влади, це завдання навряд чи буде виконано. У Верховній Раді

України сьомого скликання був зафіксований найвищий відсоток представництва прекрасної половини людства за всю історію незалежної України — 9,7% (43 жінки), але порівняно з іншими європейськими країнами, зокрема скандинавськими, цей результат доволі скромний [9].

Отже, принцип рівності прав і свобод людини та громадянина є підвалиною, основою правової соціальної держави. Україна, яка проголосила даний принцип в Основному Законі, визначила тим самим спрямованість своєї політики. Задля реального забезпечення принципу рівності в державі має функціонувати налагоджений механізм реалізації норм права, заснований на принципах законності, обґрунтованості, доцільності та соціальної справедливості. Діяльність держави повинна базуватись на врахуванні інтересів суспільства в цілому, а не становища або рангу окремої особи.

На жаль, у праві України й досі не приділено уваги належній деталізації категорії рівності. Необхідно більш повно відобразити її зміст у законодавстві держави, оскільки це дозволить активізувати національний дух громадян і унеможливить зловживання з боку посадових осіб [10, с. 28]. В Україні має бути проведений комплекс заходів, спрямованих на підвищення рівня правосвідомості громадян, боротьбу з корупцією та бюрократизмом шляхом відбору на державні посади громадян, враховуючи насамперед їх моральні та ділові якості, а не соціальний статус, надання державою безоплатної правової допомоги малозабезпеченим верствам населення, послідовне проведення політики позитивної дискримінації в гендерному питанні, забезпечення доступності суду для всіх верств населення.

Попри підвищений інтерес науковців та дослідників до проблеми реалізації принципу рівності в Україні, дане питання і надалі залишається мало або частково дослідженим. Проблеми створення привілеїв чи обмежень за мовними ознаками, політичними та релігійними переконаннями, етнічним чи соціальним походженням становлять доволі широкі перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Використані джерела:

1. *Погорілко В.Ф.* Рівність / В.Ф. Погорілко // Юридична енциклопедія: [в 6 т.] / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. — К.: Укр. енцикл., 2003. — Т. 5. — С. 329.
2. *Загальна теорія держави і права: (основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції): [навч. посіб.]* / [за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко]. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 400 с.
3. *Стеценко С.В.* Дискримінація / С.В. Стеценко // Юридична енциклопедія: [в 6 т.] / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. — К.: Укр. енцикл., 1999. — Т. 2: Д-Й. — С. 195.
4. *Дашковська О.* Гендерна рівність у системі демократичних принципів організації суспільства / О. Дашковська // Право України. — 2009. — № 12. — С. 134-139.
5. *Полховська І.* Рівність особи перед законом і судом: проблеми і перспективи / І. Полховська // Юридичний радник. — 2008. — № 6 (26). — С. 89-93.
6. *Мельник Н.* Правосуддя. Net? / Н. Мельник, Н. Хавронюк // Зеркало недели. — 30 августа — 5 сентября 2008. — (711). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://gazeta.zn.ua/LAW/pravosudiyanet.html>.
7. *Стецюк Н.В.* Гендерна рівність в Україні: суспільно-політичні та конституційно-правові аспекти / Н.В. Стецюк, С.Я. Бурда // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць. Вип. 3. — Л.: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. — С. 34-40.
8. *Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»* від 08.09.2005 р. № 2866-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.
9. *Войтович М.* Гендерний шок Верховної Ради — жінки наступають / М. Войтович // Вголос: щоденна інтернет-газета. — 14 листопада 2012. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vgolos.com.ua/politic/6766.html>.
10. *Бондар С.Б.* Рівність як механізм взаємодії права світового товариства та України / С.Б. Бондар // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Зб. наукових праць. Правознавство. Вип. 375. — Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2007. — С. 25-28.

Сус М. С. Забезпечення принципу рівності конституційних прав і свобод людини та громадянина в процесі право-реалізації.

У статті досліджується стан забезпечення принципу рівності особи в Україні шляхом співставлення його конституційно-правових та організаційно-правових гарантій, формального та фактичного втілення.

Ключові слова: рівність, конституційні права і свободи, реалізація права, застосування права.

Сус М. С. Обеспечение принципа равенства конституционных прав и свобод человека и гражданина в процессе правореализации.

В статье исследуется состояние обеспечения принципа равенства в Украине путем сопоставления его конституционно-правовых и организационно-правовых гарантий, формального и фактического воплощения.

Ключевые слова: равенство, конституционные права и свободы, реализация права, применение права.

Sus M. Ensuring equality of constitutional rights and freedoms of man and citizen in the process of the realization of rights.

The article examines the state of the principle of equality of person ensuring in Ukraine by comparison of its constitutional and organizational guarantees, formal and actual implementation.

Key words: equality, constitutional rights and freedoms, the realization of rights, the application of law.

Рекомендовано до друку кафедрою теорії права та держави Київського національного університету імені Тараса Шевченка.